

VIZITELE REGINEI MARIA (1875–1938) LA CHIȘINĂU

Doctor în istorie **Lidia PRISAC***

E-mail: lidiaprisac@yahoo.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3406-3670>

Arhiva Științifică Centrală a AȘM Universității de Stat din Moldova

Doctor în istorie **Ion XENOFONTOV****

E-mail: ion.xenofontov@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5993-1235>

Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității de Stat din Moldova

* Doctor în istorie (2013), cercetător științific coordonator, șef al Arhivei Științifice Centrale a AȘM aflată în subordinea Universității de Stat din Moldova. Preocupările științifice: ansamblul istoriei moderne și contemporane cu focalizare pe spațiul pruto-nistrean, relații interetnice, minorități naționale/etnice, problema transnistreană, istoria armenilor, refugiați, istoria medicinei, mentalități, identitate/alteritate, cotidian, studii de istorie orală, cercetări enciclopedice etc. A publicat peste 200 de studii și articole științifice apărute în reviste și culegeri din Republica Moldova, România, Armenia, Lituania, Germania, Ucraina, Federația Rusă, Serbia, inclusiv volume pe teme de istorie contemporană. Cele mai recente volume: *Istoria contemporană: dicționar enciclopedic*. Chișinău: Editura USM, 2023 (coautor); *Profesorul Vladimir Potlog (1927–2022): Povestea vieții. Studiu de istorie orală*. Chișinău: Lexon-Prim, 2022 (coautor); *Istoriografia separatismului transnistrean (1989–2005)*. Ediția a doua revăzută și adăugită. Chișinău: Lexon-Prim, 2021; *Arhitectura relațiilor interetnice în spațiul ex-sovietic: Republica Moldova (1991–2014)*. Iași: Lumen, 2015 etc.

** Doctor în istorie (2006), conferențiar universitar, cercetător științific coordonator la Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității de Stat din Moldova. Preocupările științifice: istoria războiului sovieto-afghan, istorie militară, istoria medicinei, mentalități, istorie urbană, studii de istorie orală, cercetări enciclopedice. A publicat peste 500 de articole și studii științifice, inclusiv volume pe teme de istoria românilor și universală contemporană, în țară și străinătate. Cele mai recente volume: *Az Afganisztáni háború (1989–1989)*/ Fordította: Bandi István, Budapest: Zrínyi Kiadó, 2023; *Istoria contemporană. Dicționar enciclopedic*. Chișinău: Editura USM, 2023 (coautor); *Profesorul Vladimir Potlog (1927–2022): Povestea vieții. Studiu de istorie orală*. Chișinău: Lexon-Prim, 2022 (coautor); *Războiul din Afghanistan (1979–1989) în memoria participanților din RSS Moldovenească*. Ediția a doua, revăzută și adăugită. Iași: Ed. Lumen, 2020; *Războiul sovieto-afghan (1979–1989). Studiu de istorie orală. Percepții. Documente*. Ediția a doua, revăzută și adăugită. Iași: Ed. Lumen, 2020 etc.

VISITS OF QUEEN MARIA (1875–1938) TO CHISINAU

Summary. During the interwar period, the sovereigns of the Romania Royal House have undertaken of five official visits to Bessarabia. As for Queen Maria, she visited Chișinău three times. The visits were undertaken in 1920, 1925 and 1927, on the occasion of certain events, the queen accompanying King Ferdinand I, but also being accompanied (on her last trip) by Princess Ileana, the younger daughter of the sovereigns. With reference to Queen Maria's impressions from the three visits to Bessarabia, these do not seem to be unilateral. If the territory, without a doubt, was Romanian (with a Romanian population), certain localities of Bessarabia taking her mind to the expanses of Iași, then the habitat of the Bessarabians reminded the queen of Russian novels. At the same time, although Chisinau impressed her with its large and beautiful buildings in the Russian style, it still had, according to the sovereign, the appearance of a small provincial town. At the same time, the worst impressions left the queen with the several banquets, of provincial origin, organized by the local authorities in honor of the royal family arriving in Chisinau.

Keywords: royal visits, the Queen Maria, Chisinau, Bessarabia, the interwar period.

Rezumat. În perioada interbelică, suveranii Casei Regale a României au efectuat în Basarabia în total cinci vizite oficiale. În ceea ce o privește pe Regina Maria, aceasta a vizitat Chișinăul de trei ori. Vizitele au fost întreprinse în 1920, 1925 și 1927, cu prilejul desfășurării unor anumite evenimente, regina însoțindu-l pe Regele Ferdinand I, dar și ea fiind însoțită (în ultima sa călătorie), de Princesesa Ileana, fiica mai mică a suveranilor. Cu referire la impresiile Reginei Maria de pe urma celor trei vizite

întreprinse în Basarabia, acestea nu par să fie unilaterale. Dacă teritoriul, fără tăgadă, era unul românesc (cu populație românească), anumite localități ale Basarabiei ducând-o cu gândul spre întinderile Iașilor, atunci habitatul basarabenilor i-a adus aminte reginei de romanele rusești. Totodată, deși Chișinăul a impresionat-o prin clădirile sale mari și frumoase, în stil rusesc, acesta, totuși avea, potrivit suveranei, înfățișarea unui mic oraș de provincie. Totodată, cele mai proaste impresii i-au lăsat reginei cele câteva banchete, de sorginte provincială, organizate de autoritățile locale în cinstea familiei regale ajunse la Chișinău.

Cuvinte-cheie: vizite regale, Regina Maria, Chișinău, Basarabia, perioada interbelică.

Preliminarii

În perioada interbelică, suveranii Casei Regale a României au efectuat în Basarabia în total cinci vizite oficiale [1, pp. 793-822]. În ceea ce o privește pe Regina Maria (verișoara împăratului rus Nicolae al II-lea), aceasta a vizitat Chișinăul de trei ori. Cu referire la călătoriile acestea în noile teritorii unite cu țara, istoricul Nicolae Iorga constata următoarele: „Repetatele călătorii în provinciile unite, Ardealul, Bucovina, Basarabia, i-au arătat cât de puternic e legată ființa Ei de inima unui popor întreg. Nicio dată, desigur, o Regină n'a impus mai mult în afară de rangul ei suprem. Regalitatea vitejiei și milei de oameni o fac să poarte totdeauna o coroană nevăzută, care e mai scumpă decât toate giuvaierile lumii” [2, p. 100]. Despre spațiul dintre Prut și Nistru, Regina Maria nota (spre finele Marelui Război), cu o tentă de îngrijorare, că Basarabia „s-a declarat anexată României [...], motiv de mare bucurie”, dar de care Majestatea Sa nu putea să se bucure, fiind dezobișnuită – „nu pot decât să privesc înainte cu teamă, întrebându-mă ce necazuri ne va mai aduce situația” [3, p. 25]. Considerată „mama grijulie a poporului român”, Regina Maria avea să sesizeze particularitățile Basarabiei după unire, în cadrul unor vizite efectuate de membrii Casei Regale la Chișinău. Vizitele au fost întreprinse în anii 1920, 1925 și 1927, cu prilejul desfășurării unor anumite evenimente, regina însoțindu-l pe Regele Ferdinand I, dar și ea fiind însoțită (în ultima sa călătorie), de Principesa Ileana, fiica mai mică a suveranilor.

Prima vizită a Reginei Maria la Chișinău (1920)

În primăvara anului 1920, la Chișinău urma să aibă loc „cel mai important eveniment al orașului după 27 Martie 1918” [4, p. 128]. Vizita oficială a suveranilor României regale în capitala Basarabiei comporta o conotație simbolică, întrucât se recunoștea instituirea puterii regale în provincie și de conturare a imaginii *părinților României întregite* – „Domni stăpânitori ai Basarabiei” [5, pp. 355-356]. Evenimentul avea loc într-un context internațional special, întrucât marile puteri aliate (Imperiul Britanic, Franța, Italia, Japonia), inclusiv prin nota Consiliului

Suprem al Conferinței de Pace de la Paris (3 martie 1920), se pregăteau să recunoască unirea Basarabiei în cadrul României¹.

După un itinerar oficial realizat în Bucovina [6, p. 1], la 18 mai trenul regal ajungea la Sulița Nouă, prima localitate dintre Prut și Nistru, iar a doua zi, la orele 9:30, poposea la Bălți. Suita regală era formată din Regele Ferdinand I, Regina Maria, Principesa Elisabeta, viitoarea regină a Greciei.

Atmosfera fastuoasă în care a avut loc popasul regal, a fost redată cu mult entuziasm în articolul sugestiv *Ziua Mare* din ziarul *Basarabia*: „La Chișinău sosește Familia Regală. Capitala Basarabiei românești sărbătorește bucuros și cu evlavie ziua aceasta frumoasă de primăvară, când, pentru întâia oară, i s-a dat marea și mult așteptata fericire de a putea primi în zidurile ei, pavate cu verdeață și flori, pe adevărații ei Suverani. Toată suflarea omenească a Chișinăului – de la cei bătrâni până la copiii cei mai mici, de la cei bogați până la cerșetorii cei mai umili – saltă astăzi de dorul nemăsurat de a-i putea vedea pe Cei Cari au primit sub înalta și înțeleapta Lor ocârmuire și oblăduire această mănoasă provincie moldovenească. Unirea cu Țara-Mumă, zămislită la Chișinău și tot aici înfăptuită de către cei mai vrednici fii al poporului basarabeian, se încununază astăzi prin sosirea la noi a Suveranilor democrați. Măriilor Voastre! Fiți bine veniți la noi în Chișinăul Românesc! Tu, Mărite Domn, Eliberator al Basarabiei și Rege al Țăranilor, și tu, Slăvită Doamnă, Mamă a Orfanilor și Bucurie a

¹ Conform Protocolului Basarabiei din 28 octombrie 1920, semnat la Paris între Marea Britanie, Franța, Japonia și Italia, pe de o parte, și România, pe de altă parte, României i se recunoștea legitimitatea unirii Basarabiei și suveranitatea României asupra spațiului dintre Prut, Nistru și Marea Neagră. A se vedea: Burlacu Valentin. *Unirea Basarabiei cu România și recunoașterea ei internațională* Chișinău: Tipografia Cavaoli, 2018, p. 346; Burlacu Valentin. *Unirea Basarabiei cu România și recunoașterea ei internațională* (Colecția „Basarabica”), București – Brăila, 2019, pp. 335-347. Vezi integral și Tratatul de la Trianon – *Tratatul pentru recunoașterea Basarabiei*. În: *Dimineața*, an. XXII, 20 decembrie, 1920, p. 2; *Documente privind istoria României între anii 1918-1944* (coord.: I. Scurtu). București: Editura Didactică și Pedagogică, 1995, p. 28.

Săracilor, fiți bine veniți! Chișinăul Unirei, Chișinăul Românesc vă sărbătorește!” [7, p. 2].

În legătură cu sosirea suveranilor, la 5 mai 1920 s-a contramandat eliberarea de la ore a elevilor, aceștia urmând să obțină o minivacanță de trei zile după plecarea familiei regale. La 17 mai, directorii liceelor din capitala Basarabiei erau convocați de N.A. Popovski, secretarul învățământului popular, pentru a fi informați despre programul unic de participare la vizita regală [8, p. 143]. Pentru pregătirile și organizarea vizitei suveranilor Casei Regale au fost alocate 100 000 lei.

O atmosferă emoțională se sesiza nu doar din partea cetățenilor, ci și a suveranilor. La 19 mai 1920, Regina Maria nota în jurnalul său: „Măine voi putea să particip la primirea de la Chișinău, un lucru pe care simt că trebuie să-l pot face, e foarte important” [9, p. 149].

Însoțită de prim-ministrul Alexandru Averescu și de directorul Poliției și Siguranței Generale Romulus P. Voinescu, familia regală a ajuns la Chișinău² de sărbătoreala Înălțării Domnului, la 20 mai, ora 09:40. La gară cortegiul regal a fost salutat de Sergiu Niță, ministrul de stat pentru Basarabia, de prefect și de primarul orașului. Pe strada centrală Alexandru cel Bun erau ridicate, ca pe timpurile împăraților ruși, arcuri de triumf. Mitropolia, Sala Nobilimii, Sinagoga, două gimnazii erau decorate și iluminate fastuos. Pe edificiul Primăriei Chișinău erau arborate drapelurile naționale.

Fotografiile de epocă i-au înregistrat pe Regele Ferdinand și pe Regina Maria trecând pe străzile pline de forfotă ale Chișinăului într-o mașină decapotabilă. În ținuta sa albă și pălăria stil *kokoșnik*, sub o umbrelă de soare, regina se întreținea cu priviri radiante cu regele în uniformă cu broderii și galoane, de care atârnă o mulțime de insigne cu diferite semnificații [4, p. 131].

Regina Maria era impresionată de străzile pavate, largi și drepte ale orașului, înțesate de mulțimea entuziastă [...]. „Fără îndoială, scria ulterior suverana, pământul este românesc, iar populația este românească” [9, p. 150]³. Ochii nepoatei împăratului rus Alexandru al II-lea fixau dimensiuni cantitative și calitative ale urbei: „Am fost pretutindeni deosebit de

² Itinerarul vizitei regale la Chișinău este descris cu lux de amănunte în *Monitorul Oficial*, nr. 52, 57, 58, 9 iunie, 15 iunie, 16 iunie 1920, pp. 1587-1588, pp. 1588-1861.

³ Un portret complex al Reginei Maria a fost prezentat și de presa basarabeană: „cunoscută în toată lumea ca o femeie cum nu mai este alta de bună, de deșteaptă și de frumoasă”. A se vedea: *Măria Sa Regina Noastră Maria*. În: *Cuvânt moldovenesc*, 1 noiembrie 1926.

Regina Maria (1875–1938). Sursa: scontent.fotop1-2.fna.fbcdn.net (consultat 28.08.2022).

impresionată de clădirile rusești, care în raport cu ale noastre sunt mai frumoase și mai mari. În general, orașul e larg și arată bine [...]” [9, p. 151]. „Casele sunt în majoritate joase și se ascund în spatele copacilor. Adesea au grădini închise lângă ele, așa că este verdeață pretutindeni. E un oraș mare, dar are înfățișarea unui mic oraș de provincie. Hotărât lucru, îmi place” [9, p. 156].

La rândul lor, și cetățenii, completați cu diverse delegații din diferite plase⁴, erau vrăjiți de frumusețea suveranei, una dintre cele mai elegante regine de epocă, supranumită și „soacra Balcanilor”⁵. Ziarele titrau: „Cine știe când poporul român va mai avea o astfel de Regină!” [10, pp. 220-229].

⁴ Spre exemplu, la sărbătoarea organizată în capitală, din plasa Hâncești era prezentă o delegație de 200 de persoane, care cu această ocazie a purtat o discuție cu prim-ministrul. La final, delegații s-au întors în localitate cu cele mai frumoase impresii despre interlocutori. A se vedea: Suveică Svetlana. *Basarabia în primul deceniu interbelic (1918–1928): modernizare prin reforme*. Chișinău: Pontos, 2010, p. 205.

⁵ Fiicele Reginei Maria s-au căsătorit cu purtători de coroană: principesa Mignon cu regele Alexandru al Iugoslaviei, principesa Elisabeta cu regele George al II-lea al Greciei, iar principesa Ileana cu arhiducele Anton al Austriei.

La ora 10:00, la Catedrala Nașterea Domnului era oficiat un Te-Deum, la care au luat parte arhierul Dionisie al Ismailului, arhimandritul Visarion Puiu și stareții vetrelor monahale din Basarabia. În lăcașul sfânt erau pregătite două fotolii decorate cu însemnele Casei Regale. După oficierea serviciului divin, Regele Ferdinand I a intrat în altar, unde a discutat cu arhierul Gurie. În onoarea familiei regale, în centrul orașului s-a desfășurat o defilare a școlilor cu fanfare, a armatei.

În prezența a 152 de persoane, dineul a fost organizat la Primăria Chișinăului. Suita regală era aclamată în timp ce corul Societății „Graiul Neamului” intona Imnul Regal. I. Livinski, președintele Comisiunii Interimare, le-a urat suveranilor bun sos: „Sire, în calitate de președinte al Comisiunii Interimare a orașului Chișinău, capitala slăvitei Basarabii, care constituie în momentul de față aproape 200 000 de locuitori, și în calitate de reprezentant al orașului, respectuos rog pe Majestatea Voastră a primi exprimarea adâncilor noastre sentimente de dragoste și mare bucurie cu ocazia primei vizități de către Majestatea Voastră, împreună cu Majestatea Sa Regina Maria și ASR Principesa Elisabeta, a orașului nostru, după alipirea Basarabiei – care constituie a treia parte din vechea Moldovă – la Patria-Mumă, România Mare. În numele locuitorilor orașului Chișinău, Comisiunea Interimară respectuos roagă pe Majestatea Voastră a primi, după obiceiul nostru strămoșesc, tradiționala pâine și sare, în semn de multă recunoștință și mulțumire din partea locuitorilor orașului pentru acele bunuri de cari s-a folosit și se folosește în aceste timpuri atât de grele, datorită numai grijilor neadormite ale Majestății Voastre pentru binele și fericirea întregului popor, care umple astăzi România Mare fără deosebire de naționalitate și religie. Bine ați venit! Să trăiască Majestatea Sa Regele! Să trăiască întreaga Familie Regală! Să trăiască România Mare, de-a pururi întregită!” [11, pp. 134-139].

Regele Ferdinand I a ținut o alocuțiune în care scotea în evidență locul Basarabiei în cadrul Regatului Român: „O privire mișcătoare în inima mea a vrut ca astăzi [...] să ne aflăm în capitala unuia din frumoasele ținuturi unit pe veci cu Regatul Meu [...] iubirea de neam nu s-a stins în timpurile cât Basarabia a stat sub stăpânire ce nu avea legătură de suflet cu poporul moldovenesc, care de veacuri alcătuiește talpa Țării” [12, p. 40].

După masă au fost vizitate Liceul Militar (ulterior numit în onoarea Regelui Ferdinand I), Liceele de băieți *B.P. Hasdeu* și *Alexandru Donici*, Liceul de Fete (ulterior numit în cinstea Reginei Maria), Mu-

zeul Național de Istorie Naturală, instituții de binefacere [13, p. 25].

Potrivit suveranei, masa festivă organizată de autorități la sfârșitul zilei a fost un eșec. A reprezentat o încercare lamentabilă, de sorginte provincială, de a pregăti neinspirat o etichetă de anvergură regală: „Ziua s-a terminat printr-un groaznic banchet. Banchetele întotdeauna mă aduc la disperare, acesta a fost însă cel mai rău pe care a trebuit să-l suport vreodată. În primul rând, a început abia la 09:45, drept urmare s-a terminat la 13:00. A fost o adunare imensă, urâtă și îngrozitor de neomogenă. Scaunele noastre erau plasate mult prea jos, eram presați între alții. Nu aveam loc să ne mișcăm, era imposibil să-ți menții ținuta, nu puteai nici măcar să te retragi la un pas distanță de cel cu care vorbeai. Detestabil, pur și simplu. Muzica a fost asurzitoare, servirea lentă, mâncarea așa-și-așa, oaspeții neinteresanti, florile ofilite, lumina insuficientă. A fost, după părerea mea, oribil; o încercare urâtă, costisitoare, inutilă, la capătul unei zile istovitoare. Am stat între Averescu și Niță Sergiu, ministrul basarabean. Din cauza muzicii care îți spargea urechile, conversația era aproape imposibilă, și nici nu mă puteam mișca, atât de înghesuită eram între vecinii mei. Da, am detestat acest banchet⁶ din adâncul sângelui meu regal, care încearcă să nu fie arogant, dar care suferă imens la festivitățile în care întreaga demnitate regală este ignorată – nu voit, ci din pricina lipsei de maniere și de tradiție” [9, p. 151].

În bilanțul primei zile a vizitei la Chișinău era consemnată de nepoata reginei Victoria a Angliei și polifonia limbajului utilizat de localnici, fapt care a impresionat-o: „S-au ținut multe discursuri, într-o ciudată rusă-română cu multe sunete moi «l». Am fost cât se poate de prietenoși, și în final am plecat fiecare pe la casele noastre. Ca să facem fericită cât mai multă lume, ne-am instalat în trei case diferite” [9, pp. 150-151]. Astfel, Regele Ferdinand a avut reședință la familia (Vasile) Anghel, regina la familia (Pantelimon) Sinadino, iar principesa Elisabeta la familia (Paul) Gore.

La 21 mai, familia regală a participat la un parastas la biserica din Cimitirul Eroilor, o slujbă de-

⁶ Cetățenii nu erau novici în organizarea banchetelor la cele mai înalte niveluri, cum a fost cel din iunie 1914, atunci când Chișinăul a fost vizitat de împăratul Nicolae al II-lea, ruda reginei Maria. Totuși, această experiență nu a fost pe măsura așteptărilor suveranei. A se vedea: Cusco Andrei. *Nationalism and War in a Contested Borderland: The Case of Russian Bessarabia (1914–1917)*. În: *The Empire and Nationalism at War*. Ed. Eric Lohr, Vera Tolz, Alexander Semenov, Mark von Hagen. Vol. 2, Bloomington, în *Slavica Publishers*, 2014, pp. 137-162.

dicată ostașilor căzuți în Marele Război, urmând solemnități, la care regele Ferdinand și autoritățile au ținut discursuri. Familiei regale i s-au oferit cadouri, platouri simbolice din argint, o icoana, iar principesei Elisabeta un șirag de perle. A doua zi, suita de vizite a continuat la Sinagoga Corală (aici suveranii au fost întâmpinați de mare rabin L. Tsirelson și ober-cantorul H. Tsipris, cu *Tora* în mâini)⁷, bisericile grecească, catolică, protestantă și armeană.

La spitalele din urbe, pacienților li s-au împărțit dulciuri și daruri. Erau vizitate Școala de Viticultură și Stațiunea de Enologie. Regina Maria, principesa Elisabeta, însoțite de arhiepiscopul Gurie și arhimandritul Visarion, s-au îndreptat spre Azilul Frăției *Alexandru Nevski*. La Ospătăria Populară a Bisericii Catedralei din Chișinău, „Augustile Oaspete au fost primite de părintele Vasile, exprimând bucuria lor de a se găsi în sânul unei instituții de binefacere de felul acesta, în mijlocul poporului” [14, p. 26].

La ora 16:30, în cadrul vizitei Cercului Militar, după ce Regele Ferdinand I a ținut un discurs în prezența corpului de ofițeri ai garnizoanei [15, pp. 142-143], Regina Maria oferea un ceai unde erau invitate doamnele din Chișinău. În acest context, suverana avea să noteze că „Întreaga atmosferă a fost caldă și de adevărată simpatie reciprocă” [9, p. 154]. Spre seară, familia regală părăsea Chișinăul și se îndrepta spre localitățile elvețiene și germane din sudul Basarabiei, iar la 24 mai vizita regală în Basarabia lua sfârșit [8, p. 153-155].

Cu referire la popasul regal din capitala Basarabiei, Regina Maria avea să facă următorul rezumat: „Este foarte greu pentru un suveran, într-o vizită oficială, să înțelegi toate dedesubturile. Dar cred că asperitățile au început să dispară și că administrația noastră, cu toate că este puțin în dezordine și prost concepută, reprezintă totuși un contrast fericit cu ceea ce înseamnă acum Rusia și că locuitorii simt asta” [9, p. 153].

Cea de-a doua vizită a Reginei Maria la Chișinău (1925)

Organizarea între 15 august și 30 septembrie 1925 a Expoziției generale și târgului de mostre din Chișinău–1925 a marcat cea de-a doua vizită a Reginei Maria în capitala Basarabiei. Expoziția agricolă și industrială s-a aflat sub înaltul patronaj al suveranilor României⁸, fiind „menită de a arăta tuturor nenumă-

ratele bogății ale cuprinsului Românesc dintre Prut și Nistru” [16, p. 2]. Vernisarea oficială a primei expoziții din Basarabia s-a produs marți, 8 septembrie 1925, odată cu sosirea familiei regale: Regele Ferdinand I, Regina Maria, principele moștenitor Carol, principele Nicolae. Din suita regală aflată în vizită la Chișinău făceau parte și membrii guvernului.

Cu referire la faptul că expoziția de la Chișinău și vizita suveranilor în Basarabia aveau loc la un an distanță de la evenimentele turbulente de la Tatarbuniar (1924), istoricul Nicolae Iorga remarcă următoarele: „Miile de oameni veniți de pretutindeni au putut vedea că este și altă Basarabie decât a revoltelor sovietice și a dureroaselor represalii, la a căror desfășurare aleargă «observatorii» francezi și «observatorii» italieni. Da, este altă Basarabie: Basarabia care produce [...]. Și astfel, în țara asupra căreia Troțki⁹ și Frunze¹⁰ încrucșează fulgere de amenințare, ei au răspuns la aceste îndemnări de a ne face bagajele, printr-o expoziție, prin atâta lucru: o expoziție” [17, p. 209].

Potrivit directorului general al Ministerului Domeniilor, Agricola Cardaș, delegat de executiv în calitate de comisar general al expoziției, esența fastuosului eveniment consta în „consolidarea stărilor din Basarabia, pentru apropierea sufletească a tuturor provinciilor, pentru o mai bună cunoaștere a populației și producției basarabene [...], în prima linie [fiind] o manifestare națională și în a doua linie o manifestare economică” [18, p. 590]. Era exprimată și opinia că „expoziția este o școală populară ambientantă” [19, p. 647]. Totodată, expoziția a avut și adversari care considerau că seceta nu este tocmai un prilej bun de-a organiza un astfel de eveniment.

La gară, cortegiul regal a fost întâmpinat de autorități militare și civile. Un sobor de preoți conduși

⁹ Lev Davidovici Troțki (1879–1940), revoluționar și teoretician marxist sovietic. Militant apropiat de V.I. Lenin, fiind unul din conducătorii loviturii de stat din octombrie 1917. În calitate de comisar al poporului pentru externe a semnat Tratatul de Pace la Brest-Litovsk, iar ca și comisar al poporului de apărare a condus bolșevicii spre victorie în războiul civil. În 1924, I.V. Stalin a reușit să-l împiedice să preia puterea, excluzându-l din guvern (1925), din partid (1927), exilându-l la Alma-Ata (1928), fiind expulzat din URSS (1929). A locuit în Franța, Norvegia și Mexic. A elaborat „teoria revoluției permanente”. A întemeiat la Paris Internaționala a IV-a (1938). A fost asasinat de agenții lui Stalin în Mexic.

¹⁰ Mihail Frunze (1885–1925), revoluționar bolșevic, comisar politic, comandant militar important al Armatei Roșii, ambasador în Turcia, membru în Comitetul Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, președintele Sovietului Militar Revoluționar.

⁷ În prezent, sediul Teatrului Dramatic Rus *A. Cehov*.

⁸ Prima expoziție universală din lume (*The Great Exhibition*) a fost organizată în 1851 la Londra sub egida familiei regale. Avea drept deziderat promovarea producției fabricate la nivel local și internațional.

M.S. Regina Maria și A.Ș.R. Principesa Elizabeta, însoțite de Î.P.S. Mitropolit Gurie și P.C.Ic. Șt. Vasile Guma, vizitând la 22 mai 1920 Asociația *În numele lui Hristos*. Sursă: [Fotografie colectivă], în: *Din trecutul nostru*. Chișinău, nr. 35, 1936, p. 11.

de arhiepiscopul Gurie a oficiat serviciul divin la catedrală. După defilarea trupelor, la ora 13:00, Primăria Chișinău organiza un banchet. Ulterior, oficialii au participat la Expoziția Generală și Târgul de Mostre, fiind întâmpinați de Comitetul de organizare și conduși în Sala Festivă a Sfatului Țării, unde s-a votat Unirea Basarabiei cu România. Ministrul agriculturii și domeniilor Alexandru C. Constantinescu a luat cuvântul numind expoziția „o manifestare a încrederii naționale” [20, pp. 215-218].

În numele Comitetului organizării expoziției a vorbit Constantin Mimi, exprimându-și „fericirea de a putea saluta Suveranii și pe principii”, iar academicianul Ștefan Ciobanu a citit actul comemorativ, document semnat de membrii familiei regale, membrii guvernului și oficialitățile locale [21, pp. 39-40]. Regele a avut o declarație laconică, sobră: „Doamnelor și domnilor, simt o mare bucurie de a vedea astăzi expoziția aceasta, care înfățișează muncă statornică, muncă serioasă, o luptă de întrecere în lupta pașnică. Sper și doresc din toată inima ca expoziția aceasta să dea roade, pentru a evidenția manifestările acestei lupte de întrecere, care trebuie să ne unească pe toți cu o legătură de iubire și de frăție. Declar deschisă expoziția din Chișinău” [22, pp. 215-218].

Ca și în cazul primei vizite, suveranii au primit diferite cadouri din partea pavilioanelor expozante. Regina a avut o discuție cu Dimitrie V. Păun, redacto-

rul revistei *Moldova de la Nistru*, admirând lucrările Libăriei *Cartea Românească*. Regele a parcurs una din lucrările de istorie ale lui Nicolae Iorga.

De menționat faptul că și comunitatea armeană din Chișinău, reprezentată de preotul M. Zadighiantz a fost prezentă la gară și la toate solemnitățile ce au urmat primirii suveranilor. În adresarea înmănată cu acest prilej Regelui Ferdinand I de preotul Zadighiantz se menționa: „Majestatea Voastră, în ianuarie 1918, când după teroarea bolșevică în Basarabia, viteaza armată română comandată de bravii generali Broșteanu [23, pp. 197-216] și Schina, au ocupat Basarabia și au întronat ordinea și liniștea în această provincie, eu, primind în Biserica noastră armeană din Bălți pe dl general Schina, am avut fericirea să proroceșc, că tricolorul român va fâlfâi pe întregul teritoriul de la Nistru și până la Tisa [...]. Trăiască Majestățile lor Regale Regele Ferdinand întâiul și Regina Maria, Moștenitorul lor și al Tronului, Alteța Sa Regală Principele Moștenitor Carol și întreaga Familie Regală. Trăiască poporul Român, brava armată și cultura națională!” [24, p. 6].

La ora 19:30, suita regală s-a întors la gară, iar la ora 21:00 a fost servită de către Comitetul expoziției o masă intimă în Sala festivă a Sfatului Țării. Aici suverana a avut posibilitatea să admire o expoziție de covoare.

Suita Regală în timpul slujbei religioase la Catedrala Nașterea Domnului, 20 mai 1920.
 Sursă: Carte poștală, executată după clișee fotografice la atelierul lui I. Zemșman din Chișinău.
 Muzeul Național de Istorie a Moldovei

A doua zi, la ora 11:00, întregul cortegiu regal a analizat amănunțit toată expoziția. A fost vizitată expoziția zootehnică, a vitelor expuse și a defilării de cabaline, suveranul oferind numeroase premii. Ferdinand I a vizitat pavilionul Presei, botezat de el „tunelul”, fiind întâmpinat de Ludovic Dauș, Gh. Madan, V.C. Brăescu, D.V. Păun, Irinel Calimanson. A urmat vizitarea pavilionului de industrie casnică, patronat de Florica Niță, directoarea Școlii Normale de Fete.

Referindu-se la expoziție, regina Maria afirma că a fost una ordinară însă frumoasă și interesantă. Totodată, remarcă „efortul de stimulare a interesului pentru produsele locale”. Suverana nota că și Regele Ferdinand I i-a plăcut expoziția, fiind puternic aplaudat în luările de cuvânt, iar la plecare populația era „din ce în ce mai caldă în aprecieri și manifestări de simpatie”, compartimentul vagonului fiindu-le umplut cu fructe frumoase, „întrucât Basarabia este o mare regiune cultivatoare de fructe” [9, pp. 243-246], astfel, fiind pusă în valoare importanța economică a provinciei românești.

La ora 13:00, Comandamentul III Armată a dat în onoarea Casei Regale o masă. Generalul Vasile Rudeanu a promis că armata va sta „neclintită în postul de onoare, la malul Nistrului”. Ofițerul a încheiat cuvântarea afirmând „că sub conducerea Dinastiei noastre, România va fi nu numai apărătoarea granițelor sale, dar a culturii și civilizației omenеști”. Dis-

cursul era acoperit cu strigăte de „Ura” și „Trăiască Regele, Regina, Familia Domnitoare!”.

A urmat vizitarea Cercului Militar unde regele a făcut glume cu ofițerii pe care i-a revăzut după mai multă vreme. Ulterior, suveranii s-au îndreptat, într-o mașină decapotabilă, spre Domeniile Coroanei (anterior aflate în stăpânirea Coroanei Rusiei), administrate de Ballif, din Romanеști, jud. Orhei. Familia regală a evitat șoseaua, făcând ocol pe un drum de țară, cu praf moderat, ceea ce i-a oferit suveranei posibilitatea să contemple peisajele locului: „Basarabia îmi amintește foarte mult de unele părți din jurul Iașului, în care am locuit” [9, p. 245]. Suita regală era întâmpinată de săteni îmbrăcați în haine de sărbătoare. De acolo, familia regală a mers la moșia unui basarabean, a cărui casă i-a amintit reginei de multe habitate din romanele rusești de modă veche [25, p. 245].

Cu referire la dîneu, Regina Maria, oripilată, nota din nou în jurnalul ei despre un „prânz teribil” organizat la Primăria Chișinău. Suverana reclama prânzul mare și plictisitor, cu „mîncare proastă, prost servită de chelneri asudați și înnebuniți care nu sunt prea curați [...] două sute de oameni needucați și prost îmbrăcați, mîncînd cu lăcomie zece feluri, care sunt servite la interval de jumătate de oră” [25, p. 245]. Basarabienii se aflau astfel într-o cursă de învîțare a unor practici și etichete regale, dar și a gusturilor foarte rafinate ale reginei.

Dacă în vizita din anul 1920 suveranii au înnoptat în casele unor basarabeni de vază, acum aceștia și-au petrecut noaptea în trenul regal, care pentru siguranță era mutat la o altă gară, fiind tras pe o linie de rezervă. Întrucât sănătatea regelui dădea frecvente semnale de precaritate, la orele 18:00, suveranii reveneau la Chișinău, iar la ora 18:30 trenul părăsea localitatea [21, p. 39-40].

Ce-a de-a treia vizită a Reginei Maria la Chișinău (1927)

După o vizită făcută la Iași, unde participase la inaugurarea Monumentului Unirii realizat de principesa Olga Sturdza, la 30 mai 1927, Regina Maria, însoțită de fiica cea mică, Principesa Ileana, ajungea și la Chișinău, unde urma să participe la una din ședințele Ligii Femeilor Române de la Primăria Chișinău. Programul vizitei prevedea și o „slujbă frumoasă la Catedrală în buna și vechea tradiție rusă”, inclusiv un tur al orașului cu vizite pe la instituții administrative și educaționale. Presa basarabească o remarcă pe „draga Odraslă a Casei noastre domnitoare”, elevă la o școală înaltă din București. Principesa Ileana era îmbrăcată în haine populare, „cu fața blondă și bună, cu ochi limpezi-senini ca fața curată a cerului. Înalta oaspete atrăgea privirile pline de dragoste ale mulțimii ce umplea străzile largi” [26, p. 2].

Cortegiul Reginei Maria, însoțit de două plutoane de roșiori, cu lănci cu stegulețe în vârf, a vizitat și o cazarmă de la Buicani. În dreapta și stânga trăsuri regale se aflau coloneii Hariton Dragomirescu și Constantin Carp. Regina a inspectat câteva grajduri ale regimentului. Acolo se afla Colbri, calul frumos al colonelului Constantin Carp, cabalină cu care ofițerul a participat la Primul Război Mondial. Regina s-a oprit în fața lui Colbri, producând emoții mari proprietarului. Potrivit unor tradiții medievale, dacă regina dorea ceva și își exprima public această admirație, urma ca acesta să-i fie dăruit. Ofițerul, pentru a exclude această posibilitate neplăcută, de a se despărți de animalul preferat, a recurs la o strategemă. S-a folosit de faptul că regina vorbea cu însoțitorii săi și a început să se joace cu unul dintre cei doi cockeri negri ai suveranei. Regina a observat acest fapt, s-a întors spre C. Carp și a afirmat: „Văd că îți plac câinii mei foarte mult, colonele!” – și a trecut mai departe [27, p. 22]. Pe parcursul unei luni, ofițerul aștepta să-i fie luat calul, lucru care însă nu s-a întâmplat. Mai mult, situația a luat o turnură surprinzătoare, întrucât regina i-a oferit un mic cocker [27, p. 22].

Seara oaspeții regali au mers la teatru, unde era organizată o reprezentație de cântece și dansuri ro-

mânești, urmată de o vizită la Domeniile Coroanei. La plecare, regina era surprinsă din nou de mulțime, ovații și o „colosală manifestație de rămas-bun” la gară [28, pp. 175-177]. Aceasta era ultima vizită a Reginei Mariei în Basarabia. Peste câteva săptămâni, Regele Ferdinand I deceda la Castelul Peleş din Sinaia, noul principe moștenitor al României fiind proclamat minorul Mihai I [29, p. 3], fiul lui Carol, primul fiu al Regelui Ferdinand I Întregitorul și al Reginei Maria.

Considerații finale

În linii generale, vizitele Familiei Regale a României în Basarabia suscită și astăzi interesul vădit al cercetătorilor. Deși memorialistica vremii nu a fost încă epuizată, fiind posibile în continuare nuanțări pe baza documentelor de arhivă, a literaturii de specialitate, dar și a memoriei colective, putem afirma că vizitele suveranilor la Chișinău au sensibilizat populația Basarabiei, fiind înregistrat pretutindeni entuziasm, declarații de fidelitate, gesturi de loialitate, bucuria localnicilor de a-i vedea pe suverani cu ochi proprii, de a le vorbi și de a-i asculta. Cât privește impresiile Reginei Maria de pe urma celor trei vizite întreprinse în Basarabia, acestea nu par să fie unilaterale. Dacă teritoriul, fără tăgadă, era unul românesc (cu populație românească), anumite localități ale Basarabiei ducând-o cu gândul spre întinderile Iașilor, atunci habitatul basarabenilor i-a adus aminte de romanele rusești. Totodată, deși Chișinăul a impresionat-o prin clădirile sale mari și frumoase, în stil rusec, acesta, totuși avea, potrivit suveranei, înfățișarea unui mic oraș de provincie. Totodată, cele mai proaste impresii i-au lăsat reginei cele câteva banchete, de sorginte provincială, organizate de autoritățile locale în cinstea familiei regale ajunse la Chișinău.

Bibliografie:

1. Xenofontov Ion Valer, Prisac Lidia. *Călătoriile regale în prima provincie unită și ultima vizitată*. În: *Porți deschise către civilizații. Tomos – Constanța MMXXII. Centenarul Încoronării*. Comunicării științifice în cadrul simpozionului (coord.: Sorin Marcel Colesnic, Gabriel Mircea Talmuțchi, Lavinia Dacia Dumitrescu, Cristina Paraschiv-Talmațchi). Cluj-Napoca: Editura Mega, 2022.
2. Iorga Nicolae. *Regina Maria: cu prilejul încoronării*. București: Cartea Românească, 1923.
3. Maria, Regina României. *Jurnal de război, 1918*. București: Humanitas, 2015.
4. Grati Aliona. „Fiți bineveniți la noi în Chișinăul Românesc!”. *Regele Ferdinand și Regina Maria în capitala Basarabiei*. În: *Dialogica*, nr. 1, 2022, pp. 128-137.
5. Marghiloman Alexandru. *Discursuri: 1885–1924*, vol. V (1914–1924) (ed. Marius-Adrian Nicoară, Lumini-

ța Giurgiu, Constantin I. Stan, Ștefan Davidescu). Buzău: Alpha MDN, 2025.

6. *Călătoria Suveranilor în Bucovina și Basarabia*. În: *Sfatul Țării* (Chișinău). Organ al Parlamentului Basarabiei, nr. 607, 19 mai 1920.

7. *Ziua Mare*. În: *Бессарабія*, nr. 111, 19 mai 1920.

8. Argint Lucia. *Paralelă în timp: ritualul vizitei casei regale în orașul Chișinău în anul 1920, în presa timpului și în memoriile contemporanilor*. În: *Identitățile Chișinăului*. Ediția a III-a, 1–2 octombrie 2015, Chișinău, Republica Moldova. Culegere de studii (coord. Sergiu Musteață, Alexandru Corduneanu), Chișinău: Editura Arc, 2016, pp. 138-158.

9. Maria, Regina României. Însemnări zilnice (ianuarie 1920 – decembrie 1920), vol. II, București: Albatros, 2004.

10. Simionescu Eufrosina. *Amintiri din Chișinău*. În: *Drumuri prin Basarabia interbelică* (antologie de Liviu Pauc). Iași: Princeps Multimedia, 2014.

11. Bostan Constantin. *Jurnalul lui G.T. Kirileanu. Vizita Familiei Regale Române în Basarabia (II)*. În: *Antiteze*, nr. 3, 2010, anul XX, pp. 134-139, <http://www.liviuioanstoiciu.ro/wp-content/uploads/2010/10/Antiteze-Nr.3.pdf> (consultat 24.05.2022).

12. *Călătoria MM. LL. Regelui și Reginei în Bucovina și Basarabia, 15–25 mai 1920*. București, Imprimeria Statului, 1920.

13. Cazacu Nicolae. *Vizita regelui Ferdinand I în Basarabia (18-24 mai 1920)*. În: *Anuarul Catedrei de discipline socioumanistice*, 2009/2010, 2011.

14. *Ospătăria Populară. Chișinău*. În: *Din Trecutul Nostru*, an. 4 nr. 35, august 1936, p. 26.

15. Constantin Bostan. *Jurnalul lui G.T. Kirileanu. Vizita familiei regale române în Basarabia (III)*. În: *Antiteze* nr. 1, 2011, pp. 142-143.

16. *Expoziția și târgul de mostre din Chișinău*. În: *Aurora*, an. II, 4 iulie 1925, p. 2.

17. Iorga Nicolae. *Expoziția de la Chișinău*. În: *Foaia plugarilor*, nr. 9-11, 1925, p. 209.

18. *Expoziția Târgului de Mostre din Chișinău*. În: *Societatea de mâine*, an. II, nr. 34-35, 25-30 august 1925, p. 590.

19. Clopoșel Ion. Învățămintele expoziției de la Chișinău. În: *Societatea de mâine*, an. II, nr. 38, 20 septembrie 1925, p. 647.

20. *Discursul pronunțat de d-l Al.C. Constantinescu*. În: *Foaia Plugarilor*, an. 5, nr. 9-10-11, septembrie–octombrie 1925, pp. 215-218.

21. Păun D.V., *Familia Regală la Chișinău*. În: *Moldova de la Nistru*, an. 6, nr. 6-10, 1926, pp. 39-40.

22. *Cuvântarea MS Regelui la expoziție*. În: *Foaia Plugarilor*, an. 5 nr. 9-10-11, septembrie–octombrie–noiembrie 1925, pp. 215-218.

23. Giurcă Ion. *Generalul Ernest Broșteanu la Chișinău în anul 1918*. În: *100 de ani de la Unirea Basarabiei cu România. Rolul și contribuția lui Alexandru Marghiloman*. Volumul sesiunii de comunicări științifice, Buzău, 22-23 martie 2018. Buzău: Mad, Linotyp, 2018, pp. 197-216.

24. *Familia Regală a României la Chișinău*. În: *Ararat*, an. II, octombrie 1925, nr. 16, p. 6.

25. Maria, Regina României. Însemnări zilnice (ianuarie–decembrie 1925), vol. VII (Traducere de Sanda Ileana Racoviceanu, îngrijire de ediție, cuvânt înainte de Vasile Arimia). București: Historia, 2008.

26. Iorgu Tudor. *A.S. Domnița Ileana la Chișinău*. În: *Cuvânt moldovenesc*, 1927, p. 2.

27. Carp Mircea. *Aici Mircea Carp, să auzim numai de bine!* (Notă asupra ed.: Cosmin Budeancă). București: Editura Fundației Culturale Memoria, 2023.

28. Maria, Regina României. Însemnări zilnice, vol. IX, București: Polirom, 2012.

29. *Noul rege al României Mihai I*. În: *Cuvânt Moldovenesc* nr. 29 (31), 24 iulie 1927, p. 3.